

KULTŪRA

MENAS LITERATŪRA MOKSLAS

Paprasti ir nepaprasti žmonės

Pratęsiant ankstesniame „Kultūros“ numeryje plėtotą temą („Ar kultūrai reikia nepriklausomybės?“, 2013 rugsėjo 21), norėtusi pridurti, kad vienų ir kitų politikų vertybes (pvz., socialdemokratų ir konservatorių) apibrėžia toli gražu ne tai, ką politikai šneka ir deklaruoja, o labai paprasti ir netgi banalūs dalykai. Pavyzdžiui, įvairūs pirkimai. Čia puikiai atsiskleidžia ir prioritetai, ir vertybės. Deja, mūsų žmonės, statistiniai rinkėjai, tokiomis smulkmenomis nesidomi arba, kaip dažnai būna, pražiopso, užburti gražaus kalbėjimo. O juk konkretūs pirkimo atvejai, prisimenant, pavyzdžiui, kad ir socdemų vyriausybės prieš daugelį metų nupirktus pasenusius ir labai neekonomiškus laivus krašto apsaugai, verčia niekais visą gražią socdemų demagogiją.

Ir kyla klausimas, kiek gi galima pro ausis praleisti tuos plepalus apie rūpinimąsi „paprastu žmogumi“, kai vos ne kasdien matomi akivaizdūs politinės nekompetencijos atvejai? O gal politinė kompetencija – ne vertybė? Gal „paprastam žmogui“ jos nereikia? Man kuo toliau, tuo sunkiau susitapatinti su tuo mistiniu „paprasto žmogaus“ personažu, nors ir maniausi toks esąs. Socdemų taip entuziastingai eksploatuojamas „paprasto žmogaus“ įvaizdis su normaliu vidutinės klasės piliečiu neturi nieko bendro. Tai kažkoks sovietmečio laikų kolūkiečio ir šiuolaikinio iš pašalpų vegetuojančio tinginio mišrūnas.

Kitaip tariant, „paprastas žmogus“ – nuo valdžios malonės priklausomas, savo iniciatyvos neturintis ar jos nerodantis, inertiškas ir labai nepastabus žmogus. Toks, kuriam kažkas turi duoti darbą, nes pats jis darbo vietų sukurti nesugeba. Be to, ir tą darbą jis gal dirbtų kaip lažą – nenoriai, atmestina, prisiversdamas, gal ir gaminamą produktą sugadindamas. „Eik iš čia, nelaimingas žmogau, kad aš tavęs ir akyse nematyčiau“, – regis, taip pasakė Romualdo Granausko knygos veikėjas, Nepriklausomos Lietuvos ūkininkas nevykusiam samdiniui, kuris ne tik tingėjo dirbti, bet bedirbdamas sužalodavo arklių ar sulaužydavo akėčias.

Žinoma, atėjus sovietams, tasai samdinytas tapo uoliu sovietiniu aktyvistu. Kitaip tariant, „paprastu žmogumi“, kuriuo reikia rūpintis, jį proteguoti, duoti jam gyvybinės erdvės. Ūkininko ir jo šeimos likimas – kitoks. Jų gyvybinė erdvė buvo brutaliai apribota: vieni išvežti į Sibirą, kiti – trys jauni sūnūs – tapo partizanais ir paguldė galvas už laisvę. Už tai, Lietuvoje būtų vietos visiems – ne tik „paprastiems“ žmonėms, bet ir nepaprastiesiems, kurie imasi iniciatyvų, yra protingi, darbštūs, atkaklūs, teisingi ir pilietiški.

Dažnai galvoju, kokia Lietuva būtų buvusi, jeigu į Sibirą nebūtų išvežtas Lietuvos žmonių žiedas ir jos vaikai (trečdalis visų ištremtųjų, kaip visiems žinoma, buvo vaikai), jeigu didelė dalis nebūtų pasitraukusi į Vakarus. Ji veikiausiai būtų atsilaukusi prieš ideologizuotą „paprasto žmogaus“ klišę, ir paprastas žmogus ir būtų paprastas, be kabučių, visai kitoks, nei dabar, virtęs populistinių partijų vėliava.

Tačiau juk didžiausias stebuklas ir paradoksas yra tas, kad nepaprastieji visgi laimėjo. Ir tie nepaprastieji yra visi – ir iškilūs politikai, ir menininkai, ir eiliniai žmonės, stovėję Baltijos kelyje, gynę savo parlamentą, stoję plikomis rankomis prieš tankus. Kabučių čia nebereikia. Čia viskas aišku.

Nepaprastieji turėtų laimėti ir dabar.

Jų yra, ir ne tiek jau mažai. Tik ne apie juos kalba šiandieniniai valdantieji, tarp kurių – ir teistos partijos nariai: „Žmonės už mus balsavo, žmonės mumis tiki...“ Ne, čia gal kalba eina daugiau apie tuos, „paprastuosius“, kurie savo balsą parduoda už butelį ar marinuotų agurkų stiklainį.

Nepaprastieji už agurkus neparsiduos. Jų balsas – laisvės balsas, o laisvės taip paprastai neįkainosi. Laisvei reikia žvaigždžių, dangaus, erdvės, to, kas į stiklainį netelpa.

Antanas Čerpė

Antano Sutkaus nuotr.

PATEFONAS

*Kas vakaras, kai ponias pradeda arbata,
Ant primuso užkaitus, virti, –
Susirgus džiova, Violetta operoj „La Traviata”
Drauge su primusu dainuoja apie mirtį.*

*Tai nuteikia gerai to namo šeimininką,
Jam arbata stipri, o muzika švelni patinka.*

*„To džiaugsmo niekas nepažįsta,
Tiktai jautrioji siela mano,
Kada plokštelėje pragysta
Koloratūrinis soprano!”*

*Už lango rieda žvaigždės, rudeninės, sunkios,
O toji muzika pro šalį sienoj sunkias.*

*Tas balsas draskosi, prie lubų pasikėlęs, –
Skambi agonija nežemiškų kančių, –
Upelis tragiškas jausmingos muzikėlės
Per erdvę liejasi lig tylinčių žvaigždžių.*

Henrikas Radauskas

Šio šeštadienio Kultūros turinys

1-as psl. Antanas Čerpė. Paprasti ir nepaprasti žmonės • **2-s psl. Gražina Mareckaitė.** Happy birthday to you... • **3-as psl. Danutė Žilaitytė.** Eilėraščiai • **4-as psl. Laimutė Vasiliauskaitė-Rožukienė.** Ten, kur kalvotoji Žemaitija • **6-as psl. Astrida Petraitytė.** Ieškant 1863-ųjų sukilimo ženklų Rūdninkų girioj • **7-as Regimantas Tamošaitis.** Eilėraščiai apie nepasakomus dalykus • **8-as psl. Kultūros kronika**

Kitame numeryje:

Pamąstymai apie Lietuvą ir jos istoriją • Paminklas Pranui Vaičičiui Sintautuose

Happy birthday to you...

Birutės Pūkelevičiūtės rudenio – 90-jų gimimo ir šeštųjų mirties metinių – atminimui

Birutė Pūkelevičiūtė

Kazio Daugėlos nuotr.

Gražina Mareckaitė

Po šešiasdešimties klajonių metų Rašytoja apsigyveno Vilniuje, savo svajonių mieste. Ilgus gyvenimo metus praleidusi toli nuo Lietuvos, ji džiaugėsi pagaliau sugrįžusi namo. Jos garbingo jubiliejaus proga susirinko nemažas būrys sveikintojų. Kalboms ir išpūdžiams prie vaišių stalo nebuvo galo. Jubiliatė buvo artistiška, egzotiška, žavi. Ant aukštų jos buvo sienų Vilniaus senamiestyje žaižaravo spalvos, žaidė geometrinės figūros – Rašytoja turėjo Vakaruose kūrusių lietuvių dailininkų meno kolekciją. Tų dailininkų pavardės sovietmečiu skambėjo tarsi „anos“, į nebūtį nugrimzdusios Lietuvos legendos. Šie darbai liudijo išsiskleidusius ir pražydusius dailininkų talentus, brandintus laisvėje, moderniaame pasaulyje.

Ryškių spalvų, naujoviškų formų kūriniai su tėviškos laukais-miškais pasamonėje praturtėjo nauja patirtimi, senųjų meistrų sedevrais ir ekstravagantiškais jaunų kolegų ieškojimais. To mums labiausiai trūko, tai labiausiai žavėjo išeivių dailėje ir literatūroje. Daugelis tų dailininkų buvo Rašytojos bičiuliai. Ir mūsų Rašytojos kūryba buvo kaip tie paveikslai – laisva, moderni, sava ir atpažįstama iš to paties gilaus, persmelkiančio lietuviškumo. Dar vienas paveikslas – ypač mielas šeimininkei – buvo jos lango kvadratas su įkomponuota jame Šv. Jono varpine ir trispalvės kraštelio pilies bokšte.

Kai atnešė tortą su aštuoniomis žvakutėmis, sugiedojome „Ilgiausių metų“. Rašytojos teta papasakojo mielų juokingų smulkmenų iš savo dukterėčios vaikystės ir jaunystės metų. Ji patvirtino, kad Rašytoja liko tokia pati, kokia buvo tada, Žalia-

kalnyje, prieš karą – guvaus proto, greitos reakcijos, kupina žaismės ir gyvybės. (Pasirodo, net garbingo amžiaus sulaukus, dar galima turėti spėriai mąstancią, vaizdingai pasakojančią tetą!)

Kažkas juokaudamas pasiūlė sugiedoti „amerikietei“ „Happy birthday to you“ ir pastatė ant stalo „dainuojančią“ žvakę – juk Amerikoje be „Happy birthday“ neapsieina nė vienas gimtadienis. Uždegus žvakę, pasigirdo „Happy birthday“... Buvo smagu ir juokinga. Žvakė grojo tą „happy birthday“ iš naujo ir iš naujo, kol jos nesibaigiantis dūzginas visiems įkyrėjo. Kažkas tą žvakę užpūtė. Tačiau net ir užgesusi žvakė nesiliovė sveikinti su gimimo diena! Vis sveikino, sveikino ir sveikino.

Pagaliau ta nesutramdomoji žvakė buvo išnešta į virtuvę. Tačiau ir virtuvėje žvakė tęsė savo programą – įkyri melodija buvo girdėti net kambarį. Nuėjusi į virtuvę užvožiau ant jos puodą. Bet ir pavožta po puodu žvakė grojo! (Gal jau ir šoko?). Kažkas pasiūlė užpilti vandens, bet vanduo nepagelbėjo – žvakė grojo vis tiek. Pagaliau išmetėme ją pro atvirą virtuvės langą iš trečiojo aukšto. Kitoje kiemo pusėje augo didelė eglė, žvakė nulėkė ta kryptimi. Uff, pagaliau galima ramiai pabūti...

Gimtadienio puota užsitęsė ligi sutemų. Už lango, tamsiai mėlyname danguje, ryškiau subolavo Šv. Jono varpinė, prožektoriaus spindulyje vėjelis žaidė su trispalve. Pats laikas atsisveikinti. Nusileidau laiptais į tamsų kiemą ir staiga išgirdau: „Happy birthday to you“... Gal man ausyse skamba? Bet ne – tamsoje, po egle gulėjo žvakė, šiek tiek prikimusi, šiek tiek užsikertanti, bet vis dar grojanti! *Cūdu cūdai!* Išėjau pro vartus, lydima „Happy birthday to you...“

Netrukus po to šviesaus jubiliejaus Rašytoją ėmė kamuoti nerimas ir baimė. Atgijo visi karo metų siaubai ir baubai. Patyrusi bėglės, benamės dalį, bijojo, kad vėl ateis rusų kariuomenė, kad plės ir prievartaus, kaip kadaise Gdanskio griuvėsiuose, bijojo KGB, kuris, pasak jos, niekur nedingo ir seka jos ir visų mūsų žingsnius. Ją apėmė depresija, niekas jos nebedžiugino.

Kartą į ligoninę atnešiau Rašytojai jos paštą – pluoštą puošnių, kaligrafiška rašysena jai adresuotų laiškų. Nors ji labai mėgo gauti ir rašyti laiskus (tai būdavo tikri laiškai-sedevrai), tą kartą abejingai numetė spalvotus vokus ant palangės nė nepažvelgusi, nuo ko tie laiškai. Sunkiai megzdama pokalbį, priminiau Rašytojai jos jubiliejaus šventę ir tą nelemtąją žvakę. Rašytoja staiga pagyvėjo, jos akyse šmėstelėjo humoro kibirkštėlės, ji bematant ėmė fantazuoti, kurti savo siužetą: gal reikėjo tą žvakę – fanatikę plaktuku sudaužyti? Bet tada tos daly, tos nuolaužos vis vien dainuotų „Happy birthday to you“, cyptų plonais balseliais, nedarniai, kiekviena sau, arba nusiritusios po spintele, po sofa, įkritusios kur nors į plyšį, dainuotų ir dainuotų. Tikras siaubas!

Rašytoja kiek pralinksėjo, kažko paklausė, kažkam perdavė linkėjimus... Ji negalėjo nekurti. Jos vaizduotės burtai paversdavo menu kiekvieną daiktą, žodį, reiškini. Tokią tada ją mačiau, tokią prisimenu. □

MERGAITĖMS

Kartais jus praplėsiat aguonų pumpurus ir žiūrit, kaip kraunasi žiedai. Po to aguonos jau niekad nebežydės.

Rytais jūs įsipinat šilkinis kaspinus ir lesinat šviesaus mėlynumo balandžius. Vėliau vartot storas, raudonas pasakų knygas. Ir supatės sūpynėm. Ir račiojat nendrinus lankus – – –

Ir dar – jūs dainuojat.

Bet kam jūs dainuojat? Giesmių yra pilni

vakarai. Žiūrėkit, kaip įnirtę sukasi ugninės žvaigždės ir galvotrūkčiais lekia žemė! Ir kaip aš, paklusnus gyvulys, pagarbinu šviesią Astartę ir užleidžiu šnabždančias užuolaidas.

O paskui einu šiltu kilimu. Basa.

Šį vakarą prie vartų rėks du išsišiepę žibintai. Karietos riedės be garso, braukdamos drėgnas alyvas.

Mergaitės, mergaitės, – užverskit pasakų knygas ir užpūskit jaunuoliškas žvakes! Paskubom pasirinkit auskarus. Jie skambės kaip varpai. Pasirinkit alkūnes siekiančias pirštines.

Šį vakarą susirinks visos jūsų tėvų ir motinų nuodėmės ir įsižiėbs jūsų įstrižose akyse.

Vis daugiau lyja.

Tuščios vaikiškos sūpynės verkia.

Birutė Pūkelevičiūtė.

Metūgės: eilėraščiai. – Toronto: Baltija, 1952.

DANUTĖ ŽILAITYTĖ
EILĖRAŠČIAI

***

*Violetinės miglos
virš upės žalios.
Žavūs šokiai žuvų.
Giesmės žolių.
Norėčiau būti
čia amžinai.*

***

*Vieni iš kitų
grobiam sapnus,
kol pavargę
amžiams nutylam.*

***

*Jauna
balandžio
žolė
su senu
akmeniu
susidraugavo.*

***

*Sapne
sapnavau
Dievo
sapną.*

***

*Pamilo
gėlė
savo
šešėlį –
neteko
spalvos.*

***

*Vasaros pievoj
saulės spinduliai
gaudo vaikus.*

***

*Bučiuoji
tamsą.
Aš dar
nemoku.*

***

*Mėlynos žolės
su pietų vėjeliu
tyliai kalbasi.
Įdomu – apie ką?*

***

*Virpa
geltoni lapai.
Šaltas, nykus
vanduo.
Lekia juodas
paukštis.
Lapkričio šviesos
jau greit
užges.
Tamsiom naktim
sapnuoju žydinčias
alyvas.
Lekia juodas
paukštis.
Tyli, žiūri akim
liūdnom.*

***

*Juoda naktis
saugo baltas
gėles*

***

*Negreit
supratau –
sunkiausia
paprastai
būti.*

***

*Spindi aukso dulkės.
Paupio smiltyse.
Žydinčioj pievoj.
Sename antkapy.*

***

*Apie bitę, dulkę,
vėją ir rasą
daug žinau.
Apie žmogaus širdį –
veik nieko.*

***

*Upė visada
žaidžia –
su lietum, salom,
su savo
šešėliais.*

***

*Švelniai šypsojos
ir gėlės,
ir laukų kaliausė.
Vaikystėj.*

***

*Vieną
kartą
susitiks
visi
laikai.*

***

*Senas sodas.
Kiek sapnų
čia nuvyto.*

***

*Byra vyšnių žiedeliai.
Vieną erskėtis
sugavo.*

***

*Glostau
švelnius
motinos
plaukus –
prisiminimuos.*

***

*Daug liko
iš vasaros:
keletas smilgų,
vienas gražus sapnas,
rasota žolė.*

***

*Juoktis ir verkti
slapta
mane išmokė
upelis.*

***

*Šalis, pilna
skambių vardų.
Paslapčių.
Džiaugsmo.
Svajonių.
Neišsenkančių upių.
Nevystančių rožių.
Toj šaly
aš jau buvau.*

***

*Nepeik dilgėlės.
Ji tokia graži –
kai žydi.*

***

*Sušvito
sodas –
vyšnios pražydo.
O kad matytų jas
motina...*

***

*Negaliu,
trūksta drąsos
į abejingas akis
žiūrėti.*

***

*Mirtis į pasimatymą
neatėjo.
Gal jai padėkoti?
Bet –
ar verta?..*

***

*Gerves girdžiu.
Rieda ašaros man –
ar sulauksiu,
ar visos sugrįš.*

Ten, kur kalvotoji Žemaitija

Pažintinis turas po **Varnių** regioninį parką (Valstybinės saugomų teritorijų tarnybos prie Aplinkos ministerijos išvažiuojamasis seminaras „Saugomų teritorijų tvarkymas, II etapas“)

Laimutė Vasiliauskaitė-Rožukienė

Ledyno ir varnų įtaka. Varniai yra Žemaičių aukštumoje. 1320 m. vadinti *Medenike* (Medininkais). Per miestą teka Varnelė (1904 m. Vaižgantas ją vadino Varne), tad nuo upelės prigijo Varnių vardas, o mažybinė priesaga atsirado išaugus gyvenvietei. Vietovardis susijęs su varnomis, tokių gausu Lietuvoje (juk jos šimtametės, išmintingos), pvz., Dzūkijoje jų garbei pavadinti ežerai, upeliukai, o čia, pas žemaičius – visas parkas, pretenduojantis vadintis nacionaliniu (talpina šitiek gamtos, istorijos deimančiųų). Varnelė į Varnius įeina iš Debesnų pelkės. Ar žinote, kiek čia piliakalnių? Bilonių, Biržuvėnų, Eidžiotų, Girgždūtės, Medvėgalio, Moteraičio, Paršpilio, Pilalės, Sėbų, Sprūdės, Šatrijos, Širmės, Vembūtų... Kasmet rugsėjį, Baltų vienybės dieną, jie sutviska laužų liepsnomis. Jie čia kalnais vadinami.

Oštakių k. (ožių takai, važys, vaštakiai) – aukščiausia vieta Varnių apylinkėse. O kiek kalvų, ežerų, upių, upelių, miškų ir pelkių... Pietvakariuose telkšo Lūkstas, ne tik garsus bliuzo naktų festivaliais, jis – didžiausias Žemaitijos ežeras, vienintelis Lietuvoje, kur randama gintaro (yra ir gintaro takas), o šiaurės rytuose – Stervas ir Biržulis (su Biržulio-Stervo ornitologiniu draustiniu). Duonkalnio žynio kapas rastas 1982 m. Duonkalnyje, buvusioje Biržulio saloje. Palaikai saugomi Lietuvos nacionaliniame muziejuje. „... datuojamas 2 tūkst. m. prieš Kr., senesnių rastų nėra. Iširta, kad žynio genai U4, U5. Tik 5 proc. lietuvių ir Laplandijos gyventojai turi tokį genotipą, vadinasi, Kalėdų senelis – žemaitis?“ – sako Varnių regioninio parko direktorė Irena Zimblienė.

Prie Biržulio ištirta gyvenvietė – baltiškosios kultūros lopšys, aptikta 40 akmens amžiaus stovyklų. Pirmieji gyventojai mito žuvimi, tik po kurio laiko medžiojo elnius. Čia Minija, Virvytė ir Venta ištekėjo iš Biržulio-Lūksto ledyninio ežero Ledainio ir nupaisė Žemaitijos širdį (toks širdį primenantis žemėlapis). Tiesa, Biržulis caro laikais buvo nusausintas, 1956 m. beveik ištuštintas, o 1968 m. – iš dalies atkurtas. 12–13 tūkst. m. pr. Kr. ledynas (iš dab. Estijos) Biržulio salas, Lūksto kalvas pavertė pakrančių kalnais, kuriuose medžiojo šiaurės elnius, nes jų ragai turi gydomųjų savybių (saugomi Žemaičių „Alkos“ muziejuje, anksčiau – senų tašytų rastų Pavandenės Šv. Onos bažnyčioje, kuri dabar remontuojama). Ežerų salose ir paežeriuose gyventa ir 8000–4000 m. pr. Kr. (mezolito laikais) – čia rasta titnaginių, raginių įrankių, archaiškų įkapių. Pilkapiai mažai tyrinėti.

Varniai. Varniai buvo apraizgyti galingų pilių voratinklų, o XVI a. buvo vienas svarbiausių lietuviybės kultūros centrų. Žemaičių vyskupas M. Giedraitis, kanauninkai M. Daukša ir M. Strijkovskis prieš 400 m. čia išstbulino modernios tautinės valstybės projektą, kurį taip pat Varniuose, po 250 m. (rusų okupacijos metu) tęsė kitas Žemaičių vyskupas M. Valančius. Jiems (kanauninkui Mikalojui Daukšai, vyskupams Merkeliui Giedraičiui ir Motiejui Valančiui) Varniuose pastatyti paminklai.

Varnius geriausiai yra aprašęs mūsų šviesuolis keliautojas prof. Česlovas Kudaba. Varnių žmonių iniciatyva šiemet pakartotinai išleista prieš du dešimtmečius dienos šviesa išvydusi jo kelionių ir apmąstymų knygelė „Septyni keliai iš Varnių“, kuri jo bendražygės prof. Viktorijos Daujotytės pildyta.

Miesto planas – radialinis. Yra istorijos, architektūros bei dailės paminklų – namas, kuriame 1850–1864 m. gyveno vyskupas Motiejus Valančius, Varnių Šv. apaštalo Petro ir Pauliaus bažnyčia (seniausia Žemaitijoje, pastatyta 1691 m.; buvusi katedra, ypatingi šventoriaus vartai), medinė Varnių Šv. Aleksandro bažnyčia (pastatyta 1804 m.), Žemaičių vyskupystės muziejus kunigų seminarijos rūmuose. 1995 m. bažnyčia atstatyta. Nuo Varnių baž-

Kopimas į Pašatrijos piliakalnį (Šatrijos kalną)

nyčios prasideda senasis Tverų kelias. 1725 m. pastatyta kunigų seminarija, 1740–1864 m. joje mokėsi M. Valančius, A. Strazdas, A. Vienažindys, A. Baranauškas. Būtent čia Baranauškas parašė „Anykščių šilėlį“. Šiuo metu čia – Žemaičių vyskupystės muziejus.

Kodėl Varniuose didžiausia kunigų seminarija? Bažnyčios buvo statomis 6–8 km nuo ten, kur pagonių piliakalniai. Varniuose pirmoji bažnyčia pastatyta 1414 m. Varniuose pastatyta pirmoji katedra, kur dabar seminarijos rūmai (ne kartą degė), pasirodo, ji pastatyta ant senovės kapų (šventvietės pagonių), kol 1691 m. nepastatė bažnyčios.

Kuo skiriasi katedra nuo bažnyčios? Katedra yra vyskupo sostas (tokia tėra tik Vilniuje ir Varniuose), nes tik joje prieš altorių yra vieta katalikų dvasininkų luomui susėsti ir vyskupo sostas.

Garsenybės ir velniava. Čia Luokė, razbaininko Blindos buveinė. Iš čia kilusi Žemaitė, Šatrijos Ragana, M. Valančius, N. Vėlius, V. Daujotytė. Čia Valančius sukūrė Palangos Juzę, kuris neatsiejamas nuo Žasūgalos (Žasino kalno), nuo kurio tabalai tabalai nudardėjęs... (lankytojų centre gali tai gyvai išgirsti, paspaudęs medines jo žirkles). Žasūgalos kalno (kur praskrisdamos ilsisi žąsys) gelmėje velniai gyvena ir pragaro katilus verda. Ten, kur Dumbrių pelkė, irgi gyvena velniai (jie seniau dažnai eidavę į kaimą mergelių). Porinama – aplink Šatriją vykdvė Žemaitijos raganų suvažiavimai, šis kalnas atsirado, kai raganos užpylė žemėmis bažnyčią...

L. Vasiliauskaitės-Rožukienės nuotraukos

O Venių (velnių?) ežere nė vynes žmogaus nesimato, nei palapinių...(neber vietinių). Padavimas: viens jojo per mišką įkaušęs, vis prašė pypkę parūkyt, išaušo bejojant, atsitokėjo – pypkę numušta, velnio nēr; suprato, kad su velniu važiavo. „Kur tik vandens malūnai, ten velniai, o mes norim gėrį skleisti, todėl čia (netoli Telšių) yra Angelų malūnas“, – sako gidė. Vieksnius pravažiuojam, keliukus į Telšius, Laukuvą. Čia – kalvotoji Žemaitija (nuo Šilalės, Plungės, Salantų kelio). Varnių regioninis parkas – ryškiausias kalvotosios Žemaitijos pavyzdys.

Nukelta į 5 psl.

Kultūrologas ir vedlys Linas Šedvilas pasakoja apie Sietuvos kŭlgrindą

Atkelta iš 4 psl.

Varnių regioninio parko lankytojų centro įdomybės. Pailgas, su salomis – vieniems parko žemėlapis panašus į Japoniją, kitiems – į jūrų arkliuką. Lankytojų centre išvystame Lūksto gintarų įlankoj „sužvejotą“ didžiulį gintarą. Jis, palyginti su įprastu, trapesnis, tamsesnis, korėtas. „Kas randa Lūksto gintariukų, saugo kaip talismaną, nes jų nėra daug“, – sako Varnių regioninio parko direktijos vadovė Irena Zimblienė. Apie Varnius kalba dūnininkai (pietų žemaičiai, Požerė, Laukuva, Varniai) ir dounininkai (šiaurės žemaičiai, Luokė, Baltininkai, Janapolė). Pavandenėje pastebima tarpinė patarmė. Manoma, juos skiria Biržulio ežero intakas Druja.

Šios dvi žemaitiškos patarmės puoselėjamos: nuo 2005 m. rengia *vakų* žemaitiškos kūrybos konkursą „*Rokoukimes i korkem žemaitiška*“, šiemet išleido knygelę „*Žemaitėška kūriba vakų lūpomis*“. Pvz., V. Daujotytė yra dūnininkė, *vyns* jų kalba yra ne vynas, o *viens* (vienas). Lankytojams patinka „Paukščio balsų paros laikrodis“ – tereikia paspausti, ir jis čiulba, tarsi šalia būtų. Žaidžiant „kūlgrindą“, ne visiems pavyko nepaskęsti pelkėje. Dar įdomesnis žaidimas – „atspėk medį ar augalą“.

Iš luomos kylam į kalniuką (157–200 m virš jūros lygio), į rytinį moreninį masyvą. Horizonte, kairėje matyti 26 ha pločio 218 m aukščio Sprūdės piliakalnis (ten, kur viens medis likęs). Anksčiau

Varnių regioninio parko lankytojų centras su baublių simboliu.

čia stovėjusi kunigaikščio Sprūdeikio (Mindaugo brolio) pilis (su gynybiniais grioviais, 4 m pylimų pėdsakais, atsekamu senuoju keliu į pilį, rūšiais slėptuvėmis). Jis čia slėpėsi pabėgęs nuo karaliaus Mindaugo rūstybės, tačiau neilgam... Nuo piliakalnio matyti vienintelis tokio tipo Pabiržulio archeologinis draustinis (1126 ha). Pasak archeologų, jo papėdėje būta XI–XII a. gyvenvietės.

Šatrija, gamtos (baltų ir krikščionybės) šventasis kalnas. Šatrija parkui priskirta nuo 2001 m. Atrodė prastai – seniau čia suvažiuodavo telsiškiai, uždavo, šašlykus kepdavo. Vėliau buvo užtvėrta mūriniais blokais ir trosu sujungta, kad nevažiuotų tiesiog į kalną. Dabar dar matyti likę pėsčiųjų takų randai. Reikia apsaugoti tiesų šlaitą nuo lipimo. 2005 m. parengtas projektas Varnių saugomai teritorijai, bet tik pernai įgyvendintas. Kalno keliukas su riba – tik vietiniams susisiekti, nes jie turi žemes. Pinigai – iš kelių direktijos lėšų, o asfalto danga, aikštelė ir kt. – iš ES. 5000 Lt skirta archeologiniams kasinėjimams, jie atlikti 2009 m. Nuo I tūkstantmečio iki vėliau daug datuojamų radinių papėdėje, čia gyveno žmonės, o viršuje, kur laužavietė – jokių įtvirtinimų nerasta. Smetonos laikais čia stovėjo geologų bokštas (dirizablis). Jo nelygino, netvarkė.

Anoj pusėj Šatrijos gimė Norbertas Vėlius. Miškelyj laumės gyvena – naktį drelės atsidaro ir visus gyvius globoja, net 80 km spinduliu Mažeikių spinduliai matyti ir mėlyna Medvėgalio kupra. Liepos 17, 18 dienomis čia (vos atgavus nepriklausomybę) kasmet būna ugnies apeigos (ugnelė pas krivį Gedvilą saugoma). Juk čia, ant labai aukšto kalno, Samogitijoje (Žemaitijoje) buvo deginama amžinoji Ugnis, skirta perkūnijai (prieš 600 m. Vytautas su Jogaila krikštydami žemaičius ją užge-

sino), dabar atgaivinta. Kasmet rengiama Šatrijos ugnies šventė. Šiemet per gegužines pamaldas meldėsi, meditavo dvi atskiros grupės – ir krikščionys, ir pagonys, o liepos 17–ąją – per deivei Gabijai rengiamas apeigas pūsti ragus padėjo vėtra (apeigos vyksta kasmet nuo 1994 m.).

Nuo 1998 m. vyrauja tik stambūs ūkininkai. Po 10 metų 13 ha ūkelių nebeliks, kaimai tuštėja, tai atsitiko įstojus į ES dėl išmokų, kad nedirbtų. Reikia sustabdyti. Juk žmogus gyvas tol, kol dirba, jei nedirba, prasigeria arba suserga ir numiršta. Laukuose tvarkingai supakuotas šienas plėvelėje (beje, toks pakavimas tinka tik stambiems ūkininkams, nes pakuotę atidarius, pašarą reikia suvartoti per tris dienas).

Ežeras Didova, iš jo išteka Minijs, už trijų km – Ilgio ežeras. Iš jo Kliurkė išteka, Salotos ežeras. Norvaišų dvarai, aprašyti Kristinos Sabaliauskaitės romane „Silva rerum“.

Ežerinė slepšerė gyvena po vandeniu, sporomis dauginasi. Tolumoje matyti Alpės – tai Medvėgalio kalnai. Žasūgalos draustinis, iš jo Virvytė išteka. Čia buvo norima statyti vėjo jėgainės (vėjai siaučia), o saugomų teritorijų įstatymas to neleidžia – ir nepastatė. Šešios vėjo jėgainės stovi prie Laukuvos. Ten gyvena žygaitis, kuris jojo prie Juodosios jūros. Labai daug paukščių, augalų.

Stervo gamtinis rezervatas. 3000 ha, kaip Žuvinto. 800 ha ploto. Stervo ežere labai daug žuvies.

Saugomos peryklos. Brakonieriai čia žuvų negaudo, nes to gero pakanka gretimose nesaugomose teritorijose. Nuo 2001 m. balandį visada labai daug varlių migruoja, pastatyti danų pinučiai, parko ekologas labai daug varlių surenka, perneša – jei neperneštų, jos žūtų. Jau 12 m. stebimos varles, pasirodo, varliagyviai į šaltą vandenį neina ir prieš srovę neplaukia – tai mitas. Mažieji starčiai dūsta, toks trofikacijos procesas vyksta visoje Lietuvoje, kol išsiplaus visokie kolūkio trašų teršalai.

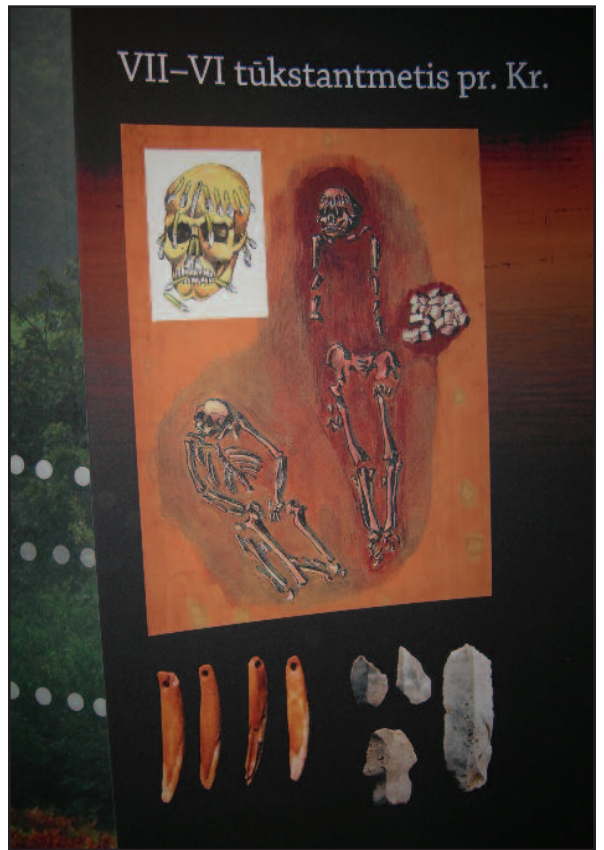
Per Debesnų pelkę 2000 metais nutiestas 42

km botaninis takas. Čia auga per 20 rūšių saugomų augalų – liekninis beržas, daugiau kaip 20 rūšių pelkinio asiūklio, pelkių orchidėja, trilapis puplaidis, žydintis baltais žiedeliais, saulašarė, žiogmagė. Sakoma, kad žmogui reikia praminti taką pelkėje, tada augalams geriau.

Žvyrkeliu pro Vaitkaičių kaimą, pro ažuolyną važiuojame į kūlgrindą. Čia gyvena ūdros, šermuonėliai, baltieji kiškiai, matyti po gandrailzdį ant tvarto stogų.

Varnių regioninio parko pažiba ir kultūros paveldas – **Sietuvos kūlgrinda**. Tai slaptas akmenimis grįstas vienintelis Lietuvoje eksponuojamas kelias per pelkę (gylis 5–7 m). Kodėl kūlgrinda? Žemaitiškai akmuo yra *kūlis*. Lietuvoje tokių kelių būta per 60 (40 jų susijusios su pelkėmis, likusios ėjo per upelį, ežerą ar balą). Dauguma jų nerastos, mažai tyrinėtos arba jų vieta neaiški. Lietuvos kultūros vertybių registre užregistruotos keturios, kur yra trys iš jų, nežino net paveldosaugininkai, nes dauguma kūlgrindų – pelkynuose po dumbly, po durpių sluoksniu. Kūlgrindų Lietuvoje būta paprastų – pelkėj 50–80 cm akmenų ar rąstų sluoksniu, ir labai sudėtingų, kaip Alkupio, kurią sudaro pušiniai rąstai, smėlio sluoksnis ir dar du akmenų grindinio sluoksniai.

Spėjama, Sietuvos kūlgrinda yra XIII–XIV amžiaus, o akmenis joje skandinė milžinai. Pasak archeologo L. Kšivickio, šiuo slaptu akmenimis grįstu keliu galėjai pasiekti Medvėgalio, Paršpilio ir Šiuraičių pilis, klaidindamas ir paskandindamas kryžiuočius bei kalavijuočius. Varnių regioninio parko direktijos puslapyje rašoma: vietiniai žmonės dar dabar pamena, kaip kūlgrinda iš Požerės važiuodavę į Tverų atlaidus ir atvirkščiai, nors vanduo plaudavęs arkliui šonus, o vežimų sėdynės turėjo būti iškeltos virš vežėčių. Lietuvoje būta ir medg-

Duonkalnio žinio kapas.

rindų – kai keliai per pelkes buvo klojami rąstais (tiesa, ištirta Kernavės medgrinda tėra lentom grįsta miesto gatvė).

Sietuvos kūlgrinda turi tris atkarpas. Pirmąją reikėtų eiti 250 m Sietuvos upeliu: plotis – 8 m, o per patį upelį iki – 20 m. Kitos dvi eina per pelkes, jų ilgis – 180 ir 150 m, plotis – 3, 4 metrai. Netoli kūlgrindos, dešiniajame upelio krante – „Milžinų maudykla“, manoma, šio šaltinio dugnas grįstas ažuolų rąstais.

Iki kūlgrindos pievos takučiu ėjome basi, su maudymukais, vorele, vėliau, jau kūlgrinda, irgi viens paskui kitą – kad pelkių neištryptume, šakų neišlaužytume, tačiau buvo vietų, kur net šiaudų kaip skęstantysis griebėmės – žviegdami kaip paršiukai „purvo vonioje“, kuri traukė gilyn, siurbė į save, rakino ne tik padus, bet ir kelius... „*Negalima kabintos už šakų. Sakau: jeigu nenuorit susiept, tai ko čia ėjot?*“ – lyg ir juokaudanas, lyg ir rimtai sakė kultūrologas gidas Linas Šedvilas.

Jei jau pradėjai eiti, kito kelio atgal nėra – iš paskos ar priekyje tokie patys, eisimo nestabdysi, užtat kelio gale – lelijomis apaugęs vandens telkinys, kur ir paplaukioti gali, o atgalios pargrįžtame kiek lengvesniu takeliu, kuris ne toks gilus, šmaikštuolio gido Lino „asfaltu“ vadinamas. Niekam neberūpėjo, ar siurbėlės, gyvatės tame purvyne gyvena, ar kryžiuočio kaukolės duria padus, svarbu, kad purvas leistų ištraukti kojas. Kartais reikėjo gulti ant pilvo ir tiesti abi rankas, kad priešais einąs pasigailėtų ir ištrauktų. Nepakartojama patirtis. Ypač mūsų vadovei Dianai, kuri tądien šventė gimtadienį – prisiminimas visam gyvenimui. Šių eilučių autorė, Diana, Rasa ir Linas atstovavo ekstremalų LŽS kelionių ir pramogų klubą, todėl ir mūsų vėliava su fotoaparatu kartu su mumis perėjo šią kūlgrindą.

Linas Šedvilas tikisi, kad keletis iki kūlgrindos bus išasfaltuotas, nes nepatogu iki čia nusigauti – reikia žvyrkeliais 8 kilometrus nuo Laukuvos važiuoti, todėl atvyksta patys smalsiausi ir drąsiausi, mažesniais transportais nei „*Neoplanas*“. Pernai kūlgrindą įveikė pats premjeras Andrius Kubilius. „Kai Kubilių vedžiau, tai paskui kiti žmuonės šauk: „Kuodei nepaskandinai?“. Sakau: „Kad su apsaiginei, neskęst“. Tep juokavom paskui...“, – prisiminė Varnių regioninio parko kultūrologas Linas Šedvilas. Anksčiau, išėję iš kūlgrindos, visi murzini (tiesa, kiek apdžiūvę) lipdavo autobusan, labai nervindami vairuotojus, o dabar netoliese šaltiniuotam tvenkinį, iš kurio ir karvės mėgsta atsigert, gali nusipraust, persirengti kabinoje. Vietovė jau pritaikyta lankytojams – su aikštelėmis, informaciniais stendais.

Iki šiol buvo manoma, kad ši kūlgrinda – vienintelė Lietuvoje dar melioracijos neišardyta, nesunaikinta, ja galima bristi ir prisiminti tuos laikus, kai pagonys žemaičiai pabėgdavę nuo kryžiuočių, juos suklaidindami ir pasmerkdami pelkei. Tačiau neseniai Kretingos rajone rasta dar viena kūlgrinda – Kašūčių ežero apyežerėje... □

Ieškant 1863-ųjų sukilimo ženklų Rūdninkų girioj

Astrida Petraitytė

Šeštadieninę rugsėjo 14-osios kelių valandų kelionę į Rūdninkų girią inspiravo, galima sakyti, trejopos intencijos bei motyvacijos. Pirmą, 2013-ieji Lietuvoje paskelbti 1863-ųjų sukilimo metais (šio herojiško ir tragiško įvykio 150-metis); antra, jau tradicija ir Lietuvoje tapusios Europos paveldo dienos, ištinkančios rugsėjį. Jos visad pasiūlo ne tik pasivaikščiojimų, bet ir pasivažinėjimų ieškant paskelbtosios temos ženklų (o šiemetinė tema – „Epochų ženklai“ – kaip tik ragino atsigręžti į šį Lenkijos ir Lietuvos sukilimą bei Žemaitijos krikšto 600 metų jubiliejų), tad ši išvyka gražiai įsiterpė į europinį – daugelyje šalių tuo pat

Prie E. Kurkianeco sukurtą paminklo 1863 m. sukilėliams pagerbti dainuoja ne tik dijūtiečiai.

A. Petraitytės nuotr.

metu vykstantį – renginį. Trečia, žurnalistė Aurelija Arlauskienė, ir idėjiškai įkvėpusi, ir širdingomis pastangomis organizavusi išvyką, jai vadovavusi, ne pirmi metai, regis, imasi misijos „jaukinti“ Lietuvą prie Šalčininkų krašto, esančio tiesioginėje Vilniaus kaimynystėje, bet, regis, daugeliui mūsų atriboto nuo *lietuviškumo* istoriniais ir psichologiniais barjerais.

Taigi išvyka Šalčininkų rajonui vadinosi istorijos pamoka-konferencija „Rūdninkų giria – istorinių įvykių liudininkė“. Iš tiesų, šįkart mūsų nedomino gan turtingas šio krašto architektūrinis paveldas (štai pernai entuziastė Aurelija ekskursantus iš Vilniaus pažindino su įdomiomis Jašiūnų bei Turgelių bažnyčiomis, ne tik ir ne tiek architektūriškai, kiek istoriškai reikšminga Pavlovo respublika, kurią ženkliną pastatų griuvėsiai ir atminimo akmuo). Galima sakyti, aplenkėme miestelius ir kaimus tik trumpam stabteldami Baltojoje Vokėje (pasirodo, tik 1950 m. – atradus durpynus – įkurta gyvenvietė), kur susipažinome su šio krašto istorinės atminties ženklintoju ir senosios būties pėdsakų kolekcionieriumi, lydėsiu mus po Rūdninkų girią Edvardu Kurkianecu.

Apsilankę miestelio katilinėje (kuri yra p. Edvardo darbovietė), kartu pabuvojome ir muziejuje – šio entuziasto surinkta virš tūkstančio įvairiausių buitės, karybos, žemdirbystės, miškininkystės ir pan. eksponatų, ne vieno kurių pritaikymo nežinojome (štai kastuvėlis medeliams sodinti ar dešrų kimštuvė...); taigi sukurta prasminga erdvė edukaciniais užsiėmimams. Muziejaus „savininkas“ prisipažino, kad buityje nebenaudojami daiktai ne tik gauti dovanų, ne vieną eksponatą teko pirkti – gaunąs pinigų už išdrožtas medžio skulptūras, juos leidžias muziejaus turtinimui. Su ažuoliniomis drožiniais, pagerbiančiais būtent 1863 m. sukilimo dalyvius, turėjome galimybės susipažinti Rūdninkų girioje.

Bet pirmiausia mūsų laukė istorijos pamoka Rūdninkų kaimo pakraštyje ant Merkio kranto. Prie 1975 m. pastatyto medinio paminklo, skelbiančio, kad šioje vietoje 1863 m. suskilėlių susidurta su caro kariuomene, jau buvo įrengta nuo dulksnojimo sauganti stoginė (palapinė atvirais šonais) bei eilė suolų, ir ši „salė“ darskiai paliudijo mūsų vadovės Aurelijos organizacinius gebėjimus. Kartu su keliais vietos žmonių (atstovavusių ir rajono valdžią, ir kultūrinę bendriją) ten mūsų laukęs Danas Arlauskas – visuomenėje žinomas žmogus, Verslo darbdavių konfederacijos vadovas – prisipažino buvęs atsakingas už „materialinį tiekimą“... Prie mūsų prisijungus taip pat iš Vilniaus nemenku autobusu atriedėjusiems folklorinio ansamblio „Dijūta“ dainininkams, tapome gausingu, po stogu vos sutelpančiu klausytojų būriu. Tiesa, dijūtiečiai, vadovaujami dr. R. Žarskienės, ne tik klausė – jie atvyko su naujai parengta programa „1863 – 1864 m. sukilimo aidai folklore“ (įdomu, kad kai kurios dainos užrašytos sukilėlių tremties vietoje – Saratovo srities Čiornaja Padina kaime).

Prieš istorijos pamoką mus dar pasveikino, savo krašto turtinga istorija ir turininga šiandiena pasižyngę šeimininkai – Šalčininkų rajono vicemeras A. Andruškevičius, Jašiūnų Mykolo Balinskio mokyklos direktorius K. Karpčius, gamtininkas Z. Pakarklis. Tiesa, ir vėl yra progos pasakyti komplimentą mūsų kelionės vadovei – kiekvienas dar autobuse gavome lapus ne tik su mūsų išvykos dienotvarke, bet ir glausta istorine informacija. Tad galiausiai pasiremė šia atmintine: Jašiūnų seniūnijoje „esantis Rūdninkai, dažnai vadinti Karališkaisiais Rūdninkais, buvo įkurti karaliaus Kazimiero Jogailos. Kazimieras IV Jogailaitis, prieš tapdamas Lenkijos karaliumi, valdydamas Lietuvą, 1470 metais pastatė čia medžioklės dvarą. Per Rūdninkus kažkada ėjo gedulinga eiseną, lydėjusi karalienės Barbaros Radvilaitės palaikus iš Krokuvos į mylimą Vilnių. Naktį karstas su karalienės palaikais stovėjo Rūdninkų bažnyčioje. Pirmoji bažnyčia Rūdninkuose

pastatyta 1511 metais karaliaus Žygimanto Senojo (sudeginta 1565 metais Rusijos kariuomenės). Dabartinė Rūdninkų bažnyčia pastatyta 1790 metais”.

Tik šįkart mūsų žvilgsnis nesiekė didingų karaliaus laikų – susitelkėme į tragingąjį laikotarpį po visų Lietuvos ir Lenkijos padalijimų ir šioje carinės priespaudos niūrumoje plykstelėjusį heroizmo proveržį: „Už mūsų ir jūsų laisvę!“ (tiesa, kažin ar tuomet šūkis dažnai skambėjo lietuviškai). Išsamų, visus iš tiesų sudominusį pranešimą „1863-ieji Lietuvos ir Rūdninkų istorijoje“ perskaitė Istorijos instituto darbuotoja habil. dr. Aldona Prašmantaitė. 1863-ųjų sausį Varšuvoje išsižiebusi išsilaisvinimo iš Rusijos imperijos glėbio žiežirba greit pasklido ir Lietuvoje, į kovą pirmiausia kilo bajorai, tuoj pakvietę ir valstietiją – ši ėjusi ginkluota dalgiais. Itin svarbus buvęs dvasininkijos vaidmuo – laikytos patriotinės (tai nereiškia, kad – lietuviškos) pamaldos, į tiesioginę kovą įsitraukęs ne vienas kunigas. Neturėta savarankiškos Lietuvos valstybės vizijos – kovota už Abiejų tautų respublikos atkūrimą. Tačiau, kaip pabrėžė pranešėja, be 1863-ųjų sukilimo, nors ir nuslopinto, tragiškai pasibaigusio, kažin ar būtų galima 1918-ųjų Vasario 16-oji...

Po to turėjome galimybę bent iš dalies pajusti Rūdninkų girios platybę ir grožybę (anais laikais, sakyta, jos būta dar galingesnės, pelkėtos – kaip tik kovoms ir slėpynėms tinkamos). Buvome suskirstyti į porą mikroautobusėlių ir lengvųjų mašinų – mūsiškiai autobusai girios keliukams buvo per gremzdžiški. Ir pro langą pasigrožėję išlakiais pušynais, netrukus visomis jūslėmis galėjome džiaugtis rudenįjančios girios romantika – kai kas ir pagrybauti sugebėjo, o jau žydinčių viržių gražumas traukė visų akį.

Bet ne šiaip giria (kurios vardas primena geležies rūdos čia kadaise buvusį) pasigrožėti atvykome – sustojome prie ažuolinio paminklo 1863-ųjų sukilėliams, kurio autorius E. Kurkianecas keliskart pabrėžė: tai ne šio krašto – tai Lietuvos istorija. Prie paminklo jau ne tik „Dijūta“, jau visi iš lapelių sudainavom Pasvalio krašte užrašytą dainą, kurioje „zvimb kulipkas kai bitės“ ir „bėga kraujas kai vanduo“...

Istorijos spalvingumą paliudijo ir netoliese esantis paminklas carinės kariuomenės leitenantui Arbuzovui – pasak mūsų gido, bent jau tokia legenda sklinda, kad šis persimetęs prie sukilėlių...

Aplankėme ir vadinamąjį Bažnyčios kalną, Kurkianeco pastangų ir kruopštaus darbo dėka visai neseniai aukštu ažuoliniu kryžiumi paženklintą. Pats vietovės įvardijimas liudija 1863-uosius metus – čia sukilėliai prisiekdavę.

Grįžtant į Vilnių apmąstymams išpūdžių užteko. □

E. Kurkianeco ant Bažnyčios kalno naujai pastatytas kryžius.

Ant Merkio kranto 1975 m. pastatytas paminklas sukilėlių susidūrimui su caro kariuomene atminti

Eilėraščiai apie nepasakomus dalykus

Regimantas Tamošaitis

Šimkutė Lidija. Kažkas pasakyta / Something is Said: eilėraščiai / Poems. – Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2013. – 144 p. Viršelyje – Daliutės Ivanauskaitės iliustracija.

Nauja dvikalbė Lidijos Šimkutės lyrikos knyga „Kažkas pasakyta / Something is said“ ateina pas skaitytoją lydimą solidžios Tomo Venclovos pratarmės, kurioje išsakyti esminiai poetės kūrybos bruožai, jos vietos literatūriname bei realiaame pasaulyje (...). L. Šimkutė lieka ištikima savo poetinio kalbėjimo būdai – minimaliomis žodinėmis priemonėmis maksimali filosofinė prasmė. Žinoma, filosofijos sąvoka čia sąlygiška, greičiau reikėtų samprotauti apie fenomenologines išvalgas, dvasios nušvitimus, būsenų bei idėjų kontempliavimą, archetipų atvėrimą, bet tokia leksika dar labiau viską supainiotų. Eilėraščiai be intelektualinių pretenzijų: tylūs, ramūs, neužgaujantys ir neišgąsdinantys, juos reikėtų skaityti prasingoje vienumoje, *in solitude*, pačiam sau, pajaučiant, kaip nykstant žodžiams į širdį smelkiasi susitaikymo liūdesys: viskas čia yra tik nykstantis garsas, ir visa poezija – atsargus tylos ir tuštumos prakalbinimas. (...)

L. Šimkutės asmuo ir jos lyrika man asocijuojasi su žuvėdra. Ji mėgsta erdvę, saulę, dangų. Žuvėdros metafora – tai laisvas skrydis ir horizonto linija, tai vandenynas ir begalybė. Bet svarbiausia šios poetiškos paukštės ypatybė – ji lyg neturi savo buveinės ir priklauso vienu metu ir jūrai, ir žemei. Arba tiksliau – niekam nepriklauso, ji geriausiai jaučiasi nardydama ore, jos stichija yra erdvė. Bet koks tos paukštės apsistojimas – žemės vagose, jūros bangose – yra laikinas poilsis tarp aukštumos polėkių.

L. Šimkutė savo poetinį žodį atitraukia nuo žemiškosios realybės, nuo žmogiškosios tikrovės, perkelia jį į dvasinės veiklos erdvę. Todėl jos poetinis žodynas ir visos būsenos bei jausenos yra sublimuojamos, lyg alchemiškai perkeičiamos, eilėraščio kalba išgryninama, kristalizuojama, kiekvienas jos elementas ima funkcionuoti pirmiausia kaip simbolis, kaip universalus ženklas, pakibęs savotiškoje tuštumoje. Simbolinio ženklo universalus turinys griauja jo materialiąją formą, jo estetinį, juslinį pavidalą, ir toks eilėraštis kreipia skaitytojo mintį į grynąją sąmonę, skatina meditaciją ir intelektualinę refleksiją.

Žuvėdra yra keliautoja – panašiai Lidijos asmenį apibūdina ir T. Venclova knygos pratarmėje. Kelionė yra judesys, kelionė yra laisvė, o laisvė – tai išsivadavimas iš visų tapatybų kuriančių ir ją apibrėžiančių kontekstų, tai ypatinga nepriklausymo nuo pasaulio būseną, grynosios sielos patirtis. Poetė ir yra neįsisknijusi, gyvenanti abiejose Žemės rutulio pusėse. Bet kitas klausimas būtų toks: ar tokia laisvė yra likimo dovana, ar tiesiog rūsti lemtis, ištremito žmogaus būseną? Ar šis išlaisvintas paukštis džiaugiasi savo skrydžiais, ar blaškosi ieškodamas namų, bandydamas į juos įsikibti bent kalboje? Ir kuri šio rinkinio kalba yra tikroji, kuria iš jų kuriama poezija, kuria mąstoma, jaučiama, svajojama? Manytume, kad lietuvių, bet kodėl kai kurie rinkinio eilėraščiai skamba autentiškiau angliškai? Grįžkime prie minėtos erdvės, suteikiančios poetiniam L. Šimkutės tekstui ypatingo universalumo. (...) Toji eilėraščių neapibrėžta erdvė ir yra grynosios dvasios laukas, o semantiniai ženklai, poetiniai žodžiai šioje erdvėje nurodo ne tiek į save – kaip į kokias nors konkrečias realybės patirtis, bet kreipia į pasaulio visumos suvokimą. Eilėraščio tekstinis punktyras yra tik nuoroda į būties begalybę, poetinis žodis čia yra trapus ir nykstantis toje begalybėje kaip žuvėdros pėdsakas vandenyno pakrantėje.

L. Šimkutės eilėraštis yra meditacinio pobūdžio (meditacijai užtenka vieno motyvo, vieno ženklo, net vienos raidės), jis yra egzistencinės akimirkos fiksavimas, bet per šią atsivėrusią akimirką

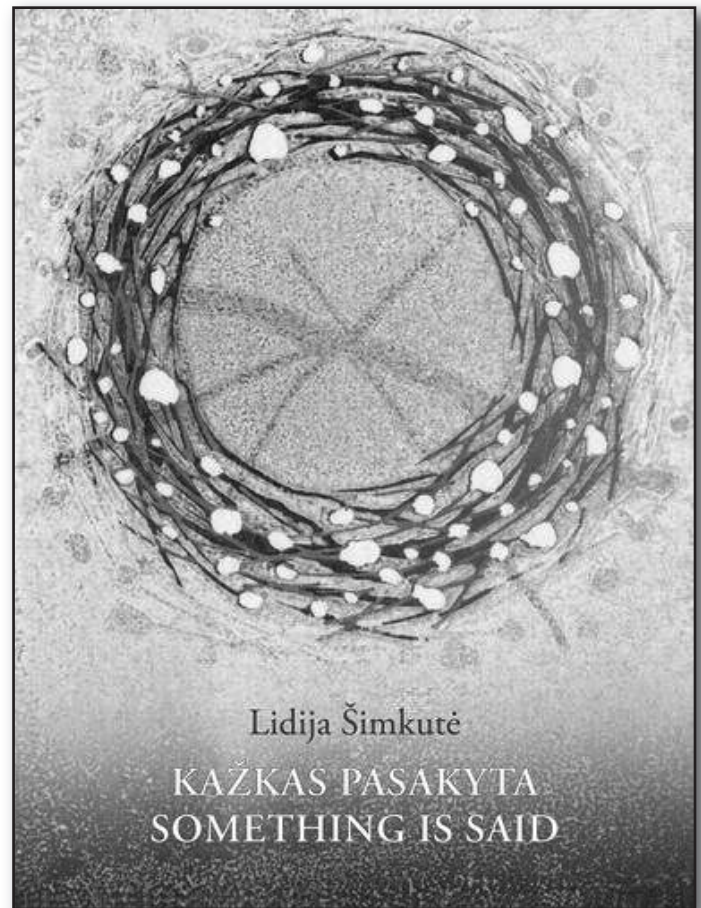

Iš kairės: Jonas Mikelinskas, Lidija Šimkutė, Regimantas Tamošaitis Rašytojų klube

išryškėja ne tos akimirkos tikrumas, bet priešingai – jos iliuziškumas. Toks yra L. Šimkutės paradoksas: kuo įtaigiau išreikiama žmogiškoji būseną, tuo labiau patiriamas jos netvarumas. Nes tikra yra tik tas būsenas kuriantis fonas: tylą, tuštumą, begalybę. Anot budistinių tekstų, tuštuma yra visų daiktų motina. Iš jos viskas lengvai atsiranda ir taip pat be pėdsako išnyksta. Nes bet kokia egzistencija nešasi ją pagimdžiusią tuštumą su savimi – kaip savo esmę, ir iš tos vidinės tuštumos, iš tarsi nebūties kyla visas nerimas, visas liūdesys ir visa poezija. O kas šiame kontekste būtų namai? Namai, tai tik kiautas, kurio įsikibusi laikosi sukurtoji savastis, bijodama pamatyti savo tikrąją esmę. Su šiuo egzistencinio netvarumo pojūčiu (tarkim, Lidijos eilėraščiuose) leidžiama pajusti tylos, tuštumos ir begalybės tikrovę. (...) Tai ir yra toji džen budistinė realybė, apie kurios nušvitimus L. Šimkutės eilėraščiuose rašo jos kūrybos interpretatoriai. Čia pat ir skrendančio paukščio metafora, gyvybės judesio būseną: Lidijos eilėraščiai „parašyti pasaulio atsivėrimo būsenoje, kai poetinė išvalga kyla staiga kaip skriejantis paukštis“ (J.M.Coetzee, iš pratarmės L. Šimkutės rinkiniui „Mintis ir uola“). Nesunku suprasti, kad tokioje pasaulio atsivėrimo būsenoje kasdieniška kalba netenka savo komunikacinės funkcijos, ji nebegali parodyti daiktų, pasi- baigia ir pažintinė proto veikla.

Pasaulis pajaučiamas kaip absoliutinė idėja, todėl ir ją atveriantis eilėraštis yra toks lyg ir nieko konkretaus nepasakantis. Bet jis kažką pasako, ir pasako kitaip: toks eilėraštis liudija virš žmogiškos būties tikrumą, todėl tokio eilėraščio funkcija yra ne tiek emocinė estetinė, kiek sakrali ir išlaisvinanti. Juk ir paukštis nuo seniausių laikų yra žmogaus laisvės ir sielos nemirtingumo simbolis, vienas pačių svarbiausių archetipų, susijusių su gyvybiniu žmogaus instinktu ir su jo valia: įveikti žemės trauką, išlaisvinti sielą iš žemės ir kūniškumo pančių.

Štai čia L. Šimkutės eilėraštis, nors ir labai modernus dėl jo dženiško nušvitimo principo (...), priklauso klasikinio modernizmo paradigmam, konkrečiau – simbolizmo programai, ir jį matytume netoli Vinco Mykoliaičio-Putino ir Balio Sruogos eilėraščių. Ypač artimas B. Sruoga – dėl jo panteistinės vaizduotės ir dvasios svaigulio, sviedžiančio skai-

tančiojo sąmonę iki kosminių šventumo centrų, iki savaiminės amžinai besisukančios būties, išreikštos indoeuropietišku svastikos ženklu. Svastika – tai dinaminio panteizmo simbolis, ir jis L. Šimkutei jis tikrai nėra svetimas.

Taigi skaitydami Lidijos eilėraščių turime nusi-teikti šventumo patirtims, išvalyti iš kalbos visas buitines empirines asociacijas ir patirti tą perkeistą kalbą kaip sakralumo kodą, o taip ir kaip dermę, kaip muziką. Nes ten, kur kalba netenka savo tiesioginės komunikacinės reikšmės, ji tampa ritmu, ji tampa melodija, muzika. O muzika – tai tiesiog visatos ir sielos ritmai, ypatingi gyvybės pulsai. Toks eilėraštis turi būti ne šiaip skaitomas, jis turi būti atliekamas kaip liturginis veiksmas, kad būtų aktualizuojamas ritmas, skiemenų energija. Kaip Glenno Gouldo atliekamas Bachas (p. 88). Kuo ypatinga muzika? Tuo, kad ji nemateriali. Todėl nesu-

Nukelta į 8 psl.

Kultūros kronika

2013 09 12 – 2013 12 15 Valdovų rūmuose eksponuojama Jadvygos Jogailaitės brangenybių skrynutė. Vadinamoji Jadvygos Jogailaitės brangenybių skrynutė yra ne tik vienas vertingiausių Sankt Peterburgo Valstybinio Ermitažo lobyno – Brangenybių galerijos – eksponatų,

bet ir apskritai vienas įspūdingiausių Renesanso epochos auksakalystės meno kūrinių Europoje, tikras įstabių brangenybių lobynas. Šis Žygimanto Senojo užsakymu nežinomo Niurnbergo meistro 1533 m. iš aukso ir sidabro sukurtas šedevras, dekoruotas bemaž dviem šimtais papuo-

2013 09 17– 2013 09 22 Vilniuje, Katedros aikštėje, veiks Europos kosmoso paroda. Europos Komisijos organizuojamas parodų ciklas SPACE EXPO skirtas supažindinti Europos gyventojus su kosmoso technologijų kūrimu, taikymu bei teikiama nauda visuomenei. Šiuo renginiu

siekama viešinti Europos kosmoso programas, mokslinių tyrimų rezultatus, pristatyti Europos kosmoso politiką ir jos indėlį į kosmoso inovacijas. Šešias dienas ji kvies Lietuvos gyventojus susipažinti su naujausiomis technologijomis ir pasiekimais. Parodoje bus pristatomos pavyzdinės Europos kosmoso programos GALILEO (nepriklausoma

2013 09 26 – 2013 10 06 Vilniuje vyks tarptautinis Vilniaus teatro festivalis „Sirenos“. Sirenos – tai antikinėje mitologijoje aprašomos merginos–paukščiai, pavojingai viliojančios pro šalį plaukiančius jūreivius. Festivalis – kaip gundymas, kvietimas, burtai, kuriems neįmanoma atsisipirti. „Sirenos“ pristato į iššūkius reaguojantį ir iššūkius metantį šiuolaikinį Europos ir pasaulio teatrą, siekia iškelti įvairių kultūros institucijų, kultūros ir verslo partnerystę kaip vertybę. Festivalio rengėjai laikosi deviso: nauja realybė – naujas teatras – kokiai auditorijai? Festivalis nesiekia prisirišti prie vienos kartos kūrėjų, konkrečios estetikos ar žanrinių ribų. Primetamų ribų įveikimas, naujos eksperimentinės strategijos, kultūrinės sąveikos, impulsai, jautrumas pokyčiams – visa tai yra festivalio veiklos lauko orientyrai. Šiose „Sirenose“ – itin daug lietuviškų spektaklių.

Eilėraščiai apie nepasakomus dalykus

Atkelta iš 7 psl.

naikinama, nemirtinga. Ritmai ir dermės išlieka, o kūniškumas baigiasi. Štai tokia ir yra šventumo ir nemirtingumo semantika: paukščiai išreiškia ne tik skrydį, bet ir giesmę, taigi muziką, o muzika yra amžinas būties pavidalų kūrimo kodas, tarsi kokia gyvenimo matrica. Juk pirmiausia yra žodis, ir žodis virsta kūnu, t. y. suteikia realybei individualius pavidalus. Kaip antai:

KUR BAIGIAS MIESTAI/ skrenda lizdai / grasinanti paukščių giesmė/ pakyla žolei dainuojant

muzika išliks ilgiau /negu žmonės /ir medžiai (p. 128)

Absoliutinės realybės požiūriu mūsų pasaulis yra šmėkliškas, iliuziškas, panašus į sapną. Tai tiesiog *maya*, štai čia slypi Lidijos orientalistinės poetinės vaizduotės esmė. Arba:

SKAIDRIOJE ERDVĖJE

sapnai

verpia

fantomus

kiekvieniu Rankos mostu

kažkas pasakyta (p. 40)

Yra *kažkas*, štai tokia tiesa duodama žmogui. Yra *kažkas*, o ne *niekas* (...). *Kažkas* – „kas žino kas“. Nors nežinome, kas yra tas pasaulis kaip *kažkas*, bet galime konstatuoti, kad jis yra – kaip judesys, kaip būseną, kaip pasakojimas, kaip pasakymas. Todėl ir vadinasi knyga: „*Kažkas pasakyta*“. Labai talpi frazė (...). Nes atsakymas slypi anapus to mums pasakyto gyvenimo, atsakymą žino kuriantysis *kažkas*. „O gal ir jis nežino?“ – tai jau citata iš žymiojo Rigvedos sukūrimo himno (Nasadya–sūkta, 10.129), kuriuo klausiama, kas ir kaip šį pasaulį ištraukė iš nieko. Gal žino tas, kuris į viską žiūri iš aukštybių, o gal ir jis, nežino, štai toks žmonių nuo jos kultūros pradžios lydinčis agnosticizmo šešėlis. Negalima teigti, kad apie visa tai mąstė ir išmąstė knygos autorė, kad ji tai „norėjo pasakyti“. *Kažkaip* netyčia taip atsitiko, ji atsidūrė prie tų pačių paslėptos tiesos vartų. Suprantama, juk jie traukia visus, kas tik pakankamai pajėgus mąstyti, o jau poetus – ypač.

Taigi pasaulis yra kūrybinis valios veiksmas (...). Pasaulis atsiranda iš geismo, iš valios, ir jis atsiranda kaip sakymas, kaip kalbėjimas apie... Apie ką? O tai jau mums nėra svarbu, to mes niekuomet nesužinosime. Žinojimui tai nėra duota. Upanišadose pasakyta: kas galvoja, kad žino, tas nežino. Manau, jei žinojimas būtų įgalus žengti anapus žmogiškosios sąmonės ir ištraukti savo atsiradimo priežastį ir paslaptį, poezija mums būtų nereikalinga. L. Šimkutės eilėraštyje rastume ženklų, kad žmogus yra tarsi makrokosmo atspindys, vaizdo lygmens elementai leidžia jo kūną susieti su kosmoso jėgomis, ir apskritai suvokti jį kaip visuotinos darnos apraišką.

BASA PRIEBLANDA

mindžioja

suraizgytas mintis

užtvindo mano

naug mėnuliukus (p. 46)

Pirmiausia – prieblanda: šio motyvo semantika nurodo neapibrėžtumą, pirmapradį chaosą, nediferencijuotą ontologinę būseną. Tai natūralus pasaulis iki civilizacijos („basa prieblanda“), kuris veikia kaip mitinis pradžios veiksnys, atkuriantis darną, išlyginantis sąmonę („mindžioja“), išlaisvinantis žmogų iš jo neurotinės kultūrinės būklės, iš jo „suraizgytų minčių“. Kai jau įvykdyta „integracija“, žmogaus būtis užtvindoma gyvybine substancija, jame išryškėja vitališkumo figūros – „naug mėnuliukai“.

Mėnulis – chtoniška jėga, gyvybės valdovas, šis motyvas – kaip atgimimo ženklas („chtoniška mėnulio šviesa“) – ypač prasmingai nuskamba Marijai Gimbutienei dedikuotame eilėraštyje „Lietinga vasara“ (p. 102). Visa, kas žmogiška, yra stichiška, spontaniška ir individualu, bet individualumas mus išskiria ir atskiria nuo tikrovės, kurioje nėra skirtubių, todėl ji ir vadinama chaosu, o poetiškai – sutemomis, prieblandomis. Hinduizme sutemų laikas, riba tarp dienos ir nakties, tarp būties ir nebūties, vadinama *brahma-muhurta*, dievo valanda. Tai tarsi koks plyšys laike ir erdvėje, transcendencijos atsivėrimas, tinkamiausias religinių apeigų ir apmąstymų laikas. Taigi prieblandos (ontologinis chaosas) sumažina destruktivų protavimą atkuria subjekto gyvybingumą.

L. Šimkutės poezija ypatinga tuo, kad žodžiai lyg ir žinomi, bet jie turi būti suvokti kitaip, kaip būties šifras, kaip meditacijos idėjos..... – trumpais aforizmų vėriniais – buvo užrašytos upanišados..

SVAJONIŲ / sūkury / mano uždanga (p. 104)

Kieno tai uždanga, kas už jos? Parafrazuotume klausimą, ne indišką gnozo sąvokomis, bet graikiškai; kas yra už *per-sonos*, kieno balsą girdime žmogui? Hinduistiškai būtų atsakyta: niekas. Nes *niekas yra viskas*, ir tai vadina si nemirtingumu. Ko nera, tas ir nemiršta. O yra tik gražūs iliuzijos pavidalai, kurie plevėna tuštumoje (toks, beje, ir Henriko Radausko eilėrašcio metafizinio perskaitymo raktas). Kaip balsas, kaip garsas, kaip muzika, kuri iš esmės yra tik dermė, santykių sistema. Pasaulis ir yra, kaip *kažkas pasakyta*. Visada – tik *kažkas*, ir yra tiek, kiek *pasakyta*.

IŠTRINKIME ŽODŽIUS

iš atminties

kas tolina – yra čia

ko nėra – tas atgimsta

smelkias į kiekvieną ląstelę

ir augalo gyvybę iš

pirmykščio žiedo garso (p. 130)

Tai originalu: būties pradžia – archetipinis žiedas, kaip *eidosas*, kaip tvarka, ir kartu tai – pirmykštis garsas, kuris viską kuria ir viską sujungia į visumą, sutaiko priešybes. Pajusti tai nesunku, reikia tik *ištrinti žodžius*... Poetė ir trina tuos žodžiuos, grynina, kad iš dažnai lieka tik kažkokios pamirštos prasmės spindėjimas.

Post Scriptum: knygos sutiktuvėse Rašytojų sąjungos klube klausantis, kaip šiuos eilėraščius skaito pati poetė, kilo keistas jausmas: tie autorės *sakomi* eilėraščiai tarsi įgijo kūną. Juos užpildė gyva substancija, lyg ir pranyko tas abstraktaus žodžio keliamas nejaukumas (...). Kol negirdėjau pačios poetės balso, į jos eilėraščius spraudžiau savo balsą (kūną?), bet kažkaip man nepavyko jų prisimatuoti. visą savo vyrišką estetinį nihilizmą šį kartą palikau skliaustuose.

Pateiktas sutrumpintas tekstas. Visa recenzija išspausdinta savaitraštyje Nemunas 2013 m. liepos 4–10 d.

Lidijos Šimkutės komentaras. Mano nuostabai, į knygos pristatymą atėjo garbaus amžiaus (91 m.) rašytojas Jonas Mikėlinas, kurio žvalumas ir plačios apimtys žinios lietuvių klausimais bei pasisakymais spaudoje ir knygoje verti dėmesio ir pagarbos. □